

Vereenvoudigingen en verduidelijkingen van het jaarrekeningenrecht

Analyse van de nieuwe wettelijke bepalingen

Drs. M. N. Hoogendoorn

1 Inleiding¹

Op 13 december 1989 heeft de Eerste Kamer het wetsvoorstel 20 556 'Enige vereenvoudigingen en verduidelijkingen in het jaarrekeningenrecht' aangenomen. De nieuwe wettelijke bepalingen zijn in werking getreden op 1 maart 1990. Dit betekent dat bij de opstelling van de jaarrekening 1989 met de nieuwe bepalingen geen rekening behoefde te worden gehouden. Overigens was het wel toegestaan de wet eerder toe te passen. De vorige wetwijziging inzake de jaarrekening betrof de aanpassing aan de zevende EG-Richtlijn; deze aanpassingen zijn toegelicht in dit blad in een artikel van Timmers (MAB nr. 1/2, 1989).

De wenselijkheid vereenvoudigingen en verduidelijkingen aan te brengen in het in 1983 aan de vierde EG-Richtlijn aangepaste jaarrekeningenrecht bestond volgens de minister in de Memorie van Toelichting (MvT) vooral omdat bepaalde eisen als knellend werden ervaren en omdat de wet kinderziekten vertoonde: regels die tot onverwachte en onbedoelde gevolgen leidden. De minister vroeg zich af of het verstandig zou zijn dat Nederland verdergaande eisen zou stellen dan die welke uit de EG-richtlijnen voortvloeien en welke door andere landen worden gesteld; extra eisen zijn immers een nadeel uit concurrentieoogpunt. Zolang het jaarrekeningenrecht een aanvaardbaar resultaat oplevert, vindt de minister extra eisen niet wenselijk, zelfs niet als daarvan enig nuttig effect kan worden aangetoond of als zij passen in een Nederlandse traditie. De wet 'Vereenvoudigingen en verduidelijkingen' heeft

dan ook primair een deregulerende strekking. De vereenvoudiging gaat echter niet zo ver dat de bedrijfseconomische jaarrekening kan worden gelijkgesteld aan de fiscale; gezien het verschil in doelstelling vindt de minister dit ongewenst.

In dit artikel zullen de belangrijkste nieuwe wettelijke bepalingen worden toegelicht en van commentaar voorzien. Om de specifieke veranderingen in het jaarrekeningenrecht duidelijk te maken, worden de tot 1 maart 1990 van kracht zijnde bepalingen hierna aangeduid als de 'oude wettelijke bepalingen'. Een strikte scheiding tussen de vereenvoudigingen en verduidelijkingen is niet aangebracht, mede omdat de scheiding niet altijd eenduidig valt te leggen. Noodzakelijkerwijze heeft dit artikel een fragmentarisch karakter.

2 Opstelling jaarrekening naar buitenlandse normen (artikel 362 lid 1)

De meest geruchtmakende wijziging die is aangebracht in het jaarrekeningenrecht betreft een toevoeging aan het basisvoorschrift van artikel 362 lid 1. Zoals bekend, houdt het basisvoorschrift in dat de jaarrekening volgens normen die in het maatschappelijk verkeer als aanvaardbaar worden beschouwd een zodanig inzicht geeft dat een verantwoord oordeel kan worden gevormd. Door middel van het zogenaamde amendement Vreug-

Drs. M. N. Hoogendoorn, registeraccountant, is medewerker van Moret Ernst & Young en universitair docent van de vakgroep Kosten- en Winstbepalingsvraagstukken van de Erasmus Universiteit Rotterdam.

denhil/Van der Burg is hieraan toegevoegd dat, indien de internationale vertakking van zijn groep dat rechtvaardigt, de rechtspersoon de jaarrekening mag opstellen naar de normen die in het maatschappelijk verkeer in een van de andere lidstaten van de Europese Gemeenschappen als aanvaardbaar worden beschouwd en tevens het in het basisvoorschrift begrepen inzicht geven. Indien de rechtspersoon van deze mogelijkheid gebruik maakt, dient hij daarvan in de toelichting melding te maken. Gezien het belang van deze wijziging ga ik hierna nader in op de totstandkoming ervan.

De indieners van het amendement hebben de wijziging gemotiveerd in termen van vereenvoudiging.

Indien een in Nederland gevestigde onderneming deel uitmaakt van een buitenlandse groep, is het onder de oude wettelijke bepalingen verplicht dat deze onderneming een jaarrekening opstelt naar Nederlandse normen. Voor zover de normen in het land waarin de moedermaatschappij is gevestigd afwijken van de Nederlandse normen, dient de Nederlandse onderneming tevens haar jaarrekening op te stellen naar deze buitenlandse normen. Dit is met name noodzakelijk ten behoeve van het opstellen van de geconsolideerde jaarrekening door de moeder.

De bedoeling van Vreugdenhil en Van der Burg is dat de genoemde Nederlandse onderneming in de toekomst nog maar één (bedrijfseconomische) jaarrekening behoeft op te stellen, en wel een jaarrekening volgens de normen van de (uiteindelijke) buitenlandse moedermaatschappij. Hieraan zijn wel twee voorwaarden verbonden:

- de moedermaatschappij is gevestigd binnen de EG;
- de buitenlandse normen dienen het in Nederland gebruikelijke inzicht te geven.

Bij de parlementaire behandeling is benadrukt dat door het amendement kosten door het bedrijfsleven worden bespaard en dat voorts een signaal wordt afgegeven dat Nederland Europa 1992 volstrekt serieus neemt. Volgens Leeuwerik (1989) is een dergelijke bepaling uniek in Europa.

In de Nota naar aanleiding van het verslag van de

Vaste Commissie voor Justitie heeft de minister zich, gesteund door de Commissie Vennootschapsrecht, fel tegen het amendement verzet. Het door de minister gehanteerde kernargument is dat door het amendement de jaarrekeningen van de Nederlandse ondernemingen niet meer goed met elkaar vergelijkbaar zijn. De harmonisatie van de jaarrekeningregels in de EG-landen is, met name op het punt van de grondslagen van waardering en resultaatbepaling, voor een goede vergelijkbaarheid nog onvoldoende ontwikkeld. Een bijzonder probleem daarbij zijn die buitenlandse jaarrekeningnormen die door de fiscus worden gedictieerd. Dat van harmonisatie binnen de EG maar in beperkte mate sprake is, is in verschillende recente onderzoeken aangetoond.² Ook de Raad voor de Jaarverslaggeving concludeert in zijn schrijven aan de Vaste Commissie voor Justitie van de Eerste Kamer dat de Europese harmonisatie nog onvoldoende is ontwikkeld om het in Nederland verlangde inzicht steeds te kunnen bereiken door toepassing van normen van andere EG-landen. Dit bezwaar van de minister is dan ook zeer valide. Bij de parlementaire behandeling heeft Vreugdenhil op een weinig steekhoudende, bijna kolderieke wijze zijn amendement verdedigd. Ik zal hier niet nader op ingaan; Van der Zanden (1989) en Wessel (1989) hebben dit reeds voldoende geïllustreerd. Teleurstellend is daarom wel de uitkomst van de discussie: de Tweede Kamer heeft het amendement toch aangenomen. Van der Zanden concludeert dan ook: 'Het amendement Vreugdenhil/Van der Burg moet als een absoluut dieptepunt van de ontwikkeling van het jaarrekeningenrecht worden beschouwd.' (pag. 143).

Opvallend is vervolgens de wending die het amendement neemt bij de behandeling in de Eerste Kamer. Mede op grond van het genoemde artikel van Van der Zanden en de reactie van de RJ vroeg de eigen fractie van de heer Vreugdenhil, het CDA, om een nadere toelichting van de minister. De minister antwoordde nu dat feitelijk het amendement weinig praktische betekenis heeft! Immers, het is in het algemeen niet mogelijk om de jaarrekening op te stellen naar buitenlandse normen en tegelijkertijd het in Nederland

verlangde inzicht te geven. Daarmee lijkt de toevoeging aan artikel 362 lid 1 bij voorbaat een bijna dode letter. Nadat het de minister in de Tweede Kamer niet gelukt is het amendement tegen te houden, heeft hij het nu zo geïnterpreteerd dat het feitelijk geen invloed heeft. Bij de behandeling in de Eerste Kamer concludeerde de heer Wagemaekers van het CDA dan ook: 'Ik meen dat door de ingenieuze interpretatie die vervolgens in de Eerste Kamerstukken aan de desbetreffende aanvulling van artikel 362, lid 1, is gegeven, de problematiek vrijwel volledig is opgelost' (Handelingen Eerste Kamer, 12 december 1989, pag. 5-114). De antwoordende staatssecretaris voegde hieraan toe: '... een ieder heeft nu wel begrepen dat het brandje is geblust.' (idem, pag. 5-115).

Hoewel de interpretatie van de minister (en de staatssecretaris) door velen als wenselijk zal worden beschouwd, is het echter de vraag of Nederlandse ondernemingen niet met succes een beroep zullen kunnen doen op de geboden mogelijkheid de jaarrekening op te stellen naar buitenlandse normen. Centraal daarbij staat de vraag: Is het mogelijk dat het in Nederland vereiste inzicht wordt gegeven met toepassing van in Nederland niet maatschappelijk aanvaardbare normen? Ik ben geneigd deze vraag bevestigend te beantwoorden. Het inzichtvereiste stelt immers in de context van Nederlandse ondernemingen dat de Nederlandse gebruikers zich een verantwoord oordeel moeten kunnen vormen. Voor dit verantwoorde oordeel zijn niet alleen de balans en de winst- en verliesrekening bepalend, maar ook de toelichting. Dit betekent mijns inziens dat de balans en de winst- en verliesrekening kunnen worden opgesteld naar buitenlandse normen, mits in de toelichting duidelijk wordt gemaakt welke normen zijn toegepast, in hoeverre deze verschillen van de in het Nederlandse maatschappelijke verkeer aanvaardbare normen en welke kwantitatieve effecten de toepassing van buitenlandse normen op de balans en winst- en verliesrekening heeft gehad.

Nu het niet onmogelijk moet worden geacht dat de nieuwe bepaling praktische betekenis krijgt, is het wenselijk na te gaan wanneer precies een

beroep op de toepassing van de buitenlandse normen mag worden gedaan. De wet spreekt van de internationale vertakking van de groep. Uit de nadere toelichtingen blijkt dat alleen die Nederlandse ondernemingen worden bedoeld, waarvan de uiteindelijke moeder in een ander EG-land is gevestigd. De wettekst is echter veel ruimer gesteld en daarom verwarrend. Zoals ook door Van der Zanden aangehaald, sluit de wettekst bijvoorbeeld niet uit dat een Nederlandse moeder met overwegend Duitse dochters in haar geconsolideerde jaarrekening het Duitse recht toepast. Dit is echter niet de bedoeling van de wetgever en evenmin van Vreugdenhil.

Voorts wordt opgemerkt dat partiële toepassing van buitenlandse normen mijns inziens niet mogelijk is. Een Nederlandse dochter met een Duitse moeder dient of volledig het Nederlandse recht of volledig het Duitse recht toe te passen. Voor zover volledige toepassing van het Duitse recht niet te combineren is met het Nederlandse inzichtvereiste, is toepassing van het Nederlandse recht vereist. Ten aanzien van het Duitse recht kan men, gezien de koppeling aan de fiscale bepalingen, twijfels hebben of combinatie met het Nederlandse inzichtvereiste mogelijk is,³ ten aanzien van bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk heb ik deze twijfels minder.

Is de nieuwe bepaling gunstig voor het bedrijfsleven? Dit is mijns inziens zeer de vraag. Zo kunnen ondernemingen met een OR op grond van artikel 31 van de WOR toch al verplicht worden een jaarrekening naar Nederlands recht aan de OR te overhandigen. Voorts is het, zoals gesteld, ten behoeve van het in Nederland verlangde inzicht in het algemeen noodzakelijk in de toelichting nadere kwalitatieve en kwantitatieve informatie te verschaffen over de toepassing van de buitenlandse normen. Geconcludeerd kan worden dat de buitenlandse dochters veelal de gegevens zowel op basis van de Nederlandse normen als op basis van de buitenlandse normen dienen bij te houden. Het amendement is daarom nauwelijks een vereenvoudiging of kostenbesparing te noemen. Gezien de extra interpretatieproblemen die een jaarrekening volgens buitenlandse normen oplevert en de extra inspanning die nodig is

om de jaarrekening te bestuderen, is mijn conclusie dat de maatschappelijke kosten hoger zijn dan de baten. De Tweede Kamer zou er goed aan doen de toevoeging aan artikel 362 lid 1 weer te schrappen.

3 Valuta en taal van jaarrekening en jaarverslag (artikel 362 lid 7, artikel 391 lid 1)

Tot nu toe was het toegestaan de geconsolideerde jaarrekening uit te drukken in een andere valuta dan de gulden, mits dit werd gerechtvaardigd door de internationale vertakking van de groep. Door de nieuwe wet is het ook toegestaan de *enkelvoudige* jaarrekening uit te drukken in een buitenlandse valuta. Daaronder is begrepen uitdrukking van de jaarrekening in de ECU. Uitdrukking van de enkelvoudige jaarrekening in de gulden en van de geconsolideerde jaarrekening in een vreemde munt blijft mogelijk. Andersom kan niet. Een gegronde reden om de jaarrekening in de vreemde valuta uit te drukken is nu niet alleen de internationale vertakking van de groep (bijvoorbeeld om aansluiting te zoeken bij de munt waarin de groepsjaarrekening van de moeder wordt uitgedrukt), maar ook het werkterrein van de rechtspersoon (bijvoorbeeld indien in de bedrijfsvoering voornamelijk met een vreemde muntsoort wordt gewerkt). Nederlandse concerns die bijvoorbeeld voornamelijk in dollars werken, zijn nu gerechtigd de jaarrekening in dollars uit te drukken. Daardoor speelt de omrekeningsproblematiek een veel minder grote rol.

Ook is een procedurele wijziging aangebracht met betrekking tot de taal van de opgemaakte jaarrekening en het opgestelde jaarverslag: in tegenstelling tot voorheen behoeft een beslissing tot het gebruik van een vreemde taal niet voor de aanvang van het boekjaar te zijn genomen en is bovendien een bezwaar van een minderheid niet meer doorslaggevend.

4 Immateriële activa (artikelen 365 en 386)

4.1 Indeling

De indeling van de immateriële activa is aangepast en luidt nu als volgt:

- a kosten die verband houden met de oprichting en met de uitgifte van aandelen;
- b kosten van onderzoek en ontwikkeling;
- c kosten van verwerving ter zake van concessies, vergunningen en rechten van intellectuele eigendom;
- d kosten van goodwill die van derden is verkregen;
- e vooruitbetalingen op immateriële vaste activa.

Met betrekking tot onderdeel c is de woordkeus verruimd: het gaat niet alleen om bij derden gekochte vergunningen e.d., maar ook om betalingen aan derden in verband met de kosten om een merk in te schrijven en soortgelijke betalingen. Uitgaven ter zake van het in het eigen bedrijf tot stand brengen van concessies e.d. vallen hier niet onder; deze mogen eventueel onder categorie b worden geactiveerd.

4.2 Afschrijving goodwill

De oude bepaling ten aanzien van de afschrijving van geactiveerde goodwill was dat afschrijving in beginsel diende te geschieden in ten hoogste vijf jaar, maar dat, indien de verworven goodwill kon worden toegerekend aan een aanzienlijk langere periode, afschrijving over die periode, maar over maximaal tien jaar, mocht plaatsvinden. De nieuwe bepaling stelt als hoofdregel dat de geactiveerde kosten van goodwill worden afgeschreven naar gelang van de verwachte gebruiksduur. Enigszins merkwaardig wordt daaraan toegevoegd dat de afschrijvingsduur de vijf jaar slechts te boven mag gaan, indien de goodwill aan een aanzienlijk langer tijdvak kan worden toegerekend en dat alsdan de afschrijvingsduur met de redenen hiervoor moet worden opgegeven. Deze toevoeging is om drie redenen merkwaardig. Ten eerste omdat, als de hoofdregel is dat afschrijving plaatsvindt op basis van de verwachte gebruiksduur, het niet logisch is om vervolgens een voorlopige maximale afschrijvingsduur van vijf jaar voor te schrijven. Het noemen van de periode van vijf jaar is overigens begrijpelijk, gezien de vierde EG-richtlijn. De wet mag niet zo geïnterpreteerd worden dat een afschrijvingsperiode van vijf jaar altijd wel aanvaardbaar is. Indien de verwachte gebruiksduur korter is dan

vijf jaar, dient over deze kortere periode te worden afgeschreven.

De tweede reden waarom de toevoeging merkwaardig is, is dat, indien de verwachte gebruiksduur langer is dan vijf jaren, deze alleen in aanmerking mag worden genomen indien deze 'aanzienlijk' langer is. Een soortgelijke formulering was ook in de oude wettelijke bepaling opgenomen. Waarom de toevoeging 'aanzienlijk' nodig is, is een raadsel. Het lijkt mij zonder meer aanvaardbaar de goodwill over zes perioden af te schrijven, indien de economische gebruiksduur gemotiveerd kan worden vastgesteld op zes jaar. Ten slotte is de toevoeging merkwaardig omdat volgens de letterlijke tekst de afschrijvingsperiode van de goodwill alleen behoeft te worden vermeld indien deze langer is dan vijf jaar. Het lijkt mij voor het inzicht wenselijk in alle gevallen de afschrijvingsperiode te vermelden.

Concluderend stel ik dat het aanvaardbaar lijkt in alle gevallen de verwachte (nuttige) gebruiksduur als uitgangspunt te nemen voor de berekening van de goodwillafschrijvingen. De vraag is hoe de nuttige gebruiksduur kan worden bepaald. Deze vraag is gemakkelijker gesteld dan beantwoord. Bij de beantwoording van deze vraag, die in het kader van dit artikel slechts in beknopte zin kan plaatsvinden, kan men twee uitgangspunten hanteren (zie bijvoorbeeld Colley and Volkan, 1988, en Bak, 1989)⁴:

- 1 Goodwill representeert de contante waarde van geschatte toekomstige overwinsten. Deze zienswijze wordt wel aangeduid als de 'excess earnings view'.
- 2 Goodwill representeert diverse soorten toekomstige voordelen, welke op de balans van de overgenomen onderneming niet afzonderlijk zijn opgenomen. Hierbij kan gedacht worden aan diverse immateriële zaken, zoals merknamen, licenties, uitgaverechten en langlopende software. Deze zienswijze wordt wel aangeduid als de 'hidden assets view'.

Ad 1 Indien het eerste uitgangspunt wordt gekozen, lijkt het mogelijk voor de schatting van de nuttige gebruiksduur aan te sluiten bij de interne schattingen die het management heeft opgesteld

in het kader van de bepaling van de overnameprijs. Periodiek dient dan te worden vastgesteld of de veronderstellingen waarop de afschrijvingstermijn is gebaseerd nog valide zijn. Zo nodig dient de afschrijvingsperiode te worden aangepast. Bedacht dient te worden dat in de loop der tijd de overwinsten niet meer toerekenbaar zullen zijn aan de gekochte goodwill, maar sprake is van zelf gecreëerde goodwill. Die goodwill mag niet worden geactiveerd. Dit aspect dient, hoe moeilijk het ook is, bij de schatting van de afschrijvingsduur een rol te spelen.

Ad 2 Indien het uitgangspunt van de 'hidden assets view' wordt gekozen, wordt de betaalde goodwill zoveel mogelijk gesplitst in verschillende (immateriële) activa. Per soort actief wordt een afzonderlijke gebruiksduur vastgesteld. Zo mogelijk vindt onderbrenging onder één van de andere immateriële activa dan goodwill plaats. Eventueel blijft de 'hidden asset' geclassificeerd als goodwill. In de toelichting dient dan wel te worden aangegeven uit welke componenten het goodwillbedrag bestaat en welke afschrijvingstermijnen daarbij horen. Een eventueel restant aan goodwill kan direct worden afgeboekt van het eigen vermogen of ten laste van de winst- en verliesrekening, dan wel conform de onder 1 genoemde wijze worden verwerkt.

In Nederland is het de dominante praktijk om de verworven goodwill direct af te boeken van het eigen vermogen (zie bijvoorbeeld Hoogendoorn, 1989, en Kapteijn c.s., 1989). De hierboven beschreven problemen spelen dan niet. Het valt te verwachten dat in de toekomst terugkeer naar het stelsel van activering en afschrijving zal plaatsvinden. De vereenvoudigingswet heeft hiervoor een belangrijke barrière weggenomen, namelijk de absolute beperking van de afschrijvingsduur tot 10 jaar. In de Verenigde Staten is het bijvoorbeeld mogelijk de goodwill over 40 jaar af te schrijven. De verwachting dat activering en afschrijving weer vaker zullen plaatsvinden⁵ is mede gebaseerd op:

- IASC ED 32 'Comparability of Financial Statements', waar directe afboeking van goodwill van het eigen vermogen niet is toegestaan;

- activering en afschrijving lijkt de internationale norm te worden, waarbij het IASC een maximale afschrijvingstermijn voorstelt van 20 jaar;
- de opmerkingen van Van Ittersum bij de uitreiking van de Sijthoffprijs, waarin een voorkeur werd geuit voor activering, omdat daardoor een beter inzicht in de winstontwikkeling en de balanspositie wordt verkregen (Het Financieele Dagblad, 1989);
 - de moeilijkheden die sommige ondernemingen hebben om het eigen vermogen op peil te houden; de jaarrekening 1988 van Elsevier bijvoorbeeld geeft een eigen vermogen aan van f 323 miljoen, waarbij alleen al in 1988 f 650 miljoen aan goodwill van het eigen vermogen is afgeboekt (!).

Dat activering en afschrijving tot een grotere subjectiviteit bij de opstelling van de jaarrekening leidt, is mijns inziens evident. Het daaraan verbonden bezwaar kan alleen maar goed worden ondervangen door een adequate toelichting. De informatie in de toelichting acht ik dan ook van bijzonder groot belang voor het goede inzicht.

5 Openbaarmaking (artikel 394)

Het bestuur is verplicht zijn jaarrekening (en zijn jaarverslag en overige gegevens) binnen vijf maanden⁶ na afloop van het boekjaar op te maken. Eventueel kan de algemene vergadering maximaal zes maanden uitstel verlenen.

Is binnen twee maanden na de voor het opmaken voorgeschreven termijn (al dan niet verlengd door de algemene vergadering) de jaarrekening niet vastgesteld en goedgekeurd, dan dient het bestuur onverwijld de opgemaakte jaarrekening openbaar te maken, onder mededeling dat zij nog niet is vastgesteld of goedgekeurd. Deze regeling is in de nieuwe bepalingen anders geformuleerd dan voorheen, maar inhoudelijk is van een afwijking geen sprake.

Wel nieuw is de algemene bepaling van lid 3, dat uiterlijk dertien maanden (de maximale termijn voor het opmaken van 11 maanden plus twee maanden voor goedkeuring en vaststelling) na afloop van het boekjaar de rechtspersoon de jaarrekening op de voorgeschreven wijze openbaar

moet hebben gemaakt. Deze bepaling dient als grondslag voor strafvervolging. Strafbaarheid is nu op eenvoudiger wijze vast te stellen. Dit neemt niet weg dat de verplichting tot deponering al eerder dan na dertien maanden aanwezig kan zijn (namelijk indien de algemene vergadering niet het maximale uitstel van zes maanden heeft verleend), maar het niet nakomen van die verplichting levert, in tegenstelling tot bij de oude wetsbepaling, geen economisch delict op.⁷

Ook nieuw is de toevoeging aan lid 2 dat binnen twee maanden na de gerechtelijke vernietiging van een jaarrekening de rechtspersoon een afschrift van de in de uitspraak opgenomen bevelen met betrekking tot de jaarrekening moet neerleggen ten kantore van het handelsregister, met vermelding van de uitspraak. De ratio van deze bepaling is dat degene die het handelsregister raadpleegt onder de oude wetsbepaling niet kan zien dat de gedeponeerde jaarrekening onjuist is, totdat een herziene jaarrekening is gepubliceerd. Deponering van de uitspraak van de OK moet mogelijke misverstanden voorkomen. De minister hoopt dat hierdoor ook een prikkel ontstaat om met herziening van de jaarrekening niet te lang te wachten.

6 Onderscheiding kleine, middelgrote en grote ondernemingen (artikelen 396-398)

6.1 Bepaling waarde van de activa

Eén van de criteria ter bepaling van de omvang van de rechtspersoon betreft de waarde der activa (het balanstotaal). De oude bepaling is dat de wettelijke reserves inzake herwaardering en deelnemingen van het balanstotaal worden afgetrokken. De nieuwe bepaling stelt dat de activa gewaardeerd worden op de grondslag van de verkrijgings- en vervaardigingsprijs. Dit geldt ook indien de rechtspersoon zijn jaarrekening opstelt op basis van actuele waarde. De MvT spreekt van een 'verduidelijking' en daarmee lijkt geen inhoudelijke wijziging bedoeld te zijn. Toch roept de nieuwe formulering vragen op.

Een van de problemen hierbij betreft de waardering van deelnemingen.

Volgens de letterlijke wettekst worden voor de

bepaling van de omvang alle deelnemingen gewaardeerd op basis van verkrijgingsprijs. Dit zou dan ook gelden voor de deelnemingen waarop de rechtspersoon invloed van betekenis heeft op het zakelijke en financiële beleid. Sinds de aanpassing aan de zevende EG-richtlijn is voor deze deelnemingen de verkrijgingsprijs niet een in Nederland maatschappelijk aanvaardbare norm. Mag men voor het doel van het bepalen van de omvang ook maatschappelijk niet-aanvaardbare normen gebruiken? Vanuit bedrijfseconomisch gezichtspunt vind ik dit niet correct. De genoemde deelnemingen zouden dan op basis van de vermogensmutatiemethode moeten worden gewaardeerd. Deze interpretatie zou echter een wijziging inhouden ten opzichte van de oude wetsbepaling en dat lijkt niet de bedoeling van de wetgever te zijn geweest. De letterlijke tekst volgend, lijkt het derhalve aanvaardbaar alle deelnemingen, ten behoeve van de bepaling van de omvang, te waarderen tegen verkrijgingsprijs. Overigens roept waardering van deelnemingen tegen verkrijgingsprijs nog een specifiek probleem op: mag de onderneming deelnemingen ook waarderen tegen een verkrijgingsprijs welke lager ligt dan de boekwaarde bij het van kracht worden van de aanpassingswet aan de vierde EG-richtlijn? Onder de oude bepaling mocht dit niet, omdat alleen de sinds de invoering van Titel 8 gevormde reserve ingehouden winsten deelnemingen mocht worden afgetrokken van het balanstotaal. De nieuwe tekst lijkt het mogelijk te maken de oorspronkelijke verkrijgingsprijs te hanteren, ook al heeft deze geen enkele relatie met de huidige waarde. Bedrijfseconomisch onaanvaardbaar, naar mijn idee.

Met betrekking tot de waardering van activa en passiva tegen verkrijgingsprijs doet zich voorts een probleem voor met betrekking tot de activa en passiva welke zijn verkregen door middel van verwerving van een in de consolidatie betrokken deelneming. De vraag is of de oorspronkelijke verkrijgingsprijs van de activa en passiva in aanmerking moet worden genomen of de reële waarde van de activa en passiva op het moment van verwerving als een uitdrukking van de verkrijgingsprijs voor de koper van de deelneming. Van-

uit bedrijfseconomisch gezichtspunt pleit ik voor dat laatste, maar beide mogelijkheden lijken open te staan.

Een volgend probleem bij de toepassing van de nieuwe wettelijke bepaling betreft het geval dat de marktwaarde van activa lager is dan de verkrijgingsprijs. Bedrijfseconomisch kan het dan gewenst of zelfs noodzakelijk zijn de activa af te waarderen. Zou men voor de bepaling van de omvang dan toch de verkrijgingsprijs moeten hanteren, of is de lagere marktwaarde toegestaan? Naar mijn mening dat laatste. De wettekst sluit hierop aan voor zover afwaarderingen naar lagere marktwaarde worden geacht deel uit te maken van de grondslag van verkrijgings- en verwaardingsprijs.

Een betere wettelijke regeling lijkt mij dat bij de bepaling van de omvang van een rechtspersoon in beginsel de opgemaakte jaarrekening van kracht is, met dien verstande dat tegen actuele waarde gewaardeerde activa mogen worden afgewaardeerd naar lagere verkrijgingsprijs. Overigens kan worden gesteld dat er altijd voor de rechtspersoon verschillende wijzen blijven bestaan om het balanstotaal als criterium te beïnvloeden. Eén voorbeeld is het al dan niet opnemen van immateriële activa.

6.2 Bepaling criteria op geconsolideerde basis

De criteria voor de bepaling van de omvang (naast het balanstotaal ook de netto-omzet en het aantal werknemers) werden bepaald op geconsolideerde basis, waarbij echter alleen dochtermaatschappijen werden bijgeteld. In verband met de eis dat groepsmaatschappijen in de consolidatie worden betrokken, is de bepaling nu gewijzigd in die zin dat 'bijtelling' van groepsmaatschappijen plaatsvindt. De criteria dienen derhalve te worden afgemeten aan de hand van een normale (pro forma) geconsolideerde jaarrekening. Dit betekent dat normaliter buiten de consolidatie te houden groepsmaatschappijen (vanwege branchevreemdheid ex artikel 406 lid 3 of vanwege de redenen genoemd in artikel 407 lid 1) of de buiten de consolidatie te houden beheersmaatschappij (ex artikel 407 lid 3) niet meetellen.

6.3 Niet naar winst strevende kleine rechtspersonen

Kleine rechtspersonen behoeven alleen een beperkte balans met toelichting openbaar te maken. Nieuw is nu de regeling dat bepaalde kleine rechtspersonen in het geheel geen jaarstukken behoeven openbaar te maken in de zin van nederlegging bij het handelsregister. Voorwaarden hiervoor zijn:

- de rechtspersoon beoogt geen winst;
- de normaliter openbaar te maken stukken worden aan schuldeisers en aandeelhouders/certificaathouders op hun verzoek onmiddellijk kosteloos toegezonden of ten kantore van de rechtspersoon ter inzage gegeven;
- de rechtspersoon heeft ten kantore van het handelsregister een verklaring van een openbare accountant neergelegd, inhoudende dat de rechtspersoon in het boekjaar geen werkzaamheden buiten de doelomschrijving heeft verricht en dat artikel 396 op hem van toepassing is (dat wil zeggen dat hij klein is).

De achtergrond van deze regeling is dat de EG-richtlijnen niet van toepassing zijn op niet naar winst strevende rechtspersonen. Dergelijke rechtspersonen worden in Nederland wel in de BV-vorm gedreven. Gedacht kan worden aan de pensioen-BV's. Overigens is de grens tussen wel en niet naar winst streven niet zo scherp.⁸

Het is mede daarom goed dat de vrijstelling van openbaarmaking gepaard dient te gaan met een gedeponeerde mededeling van een openbare accountant. Uit de mededeling van de accountant dient in elk geval te blijken dat sprake is van een kleine rechtspersoon en dat de rechtspersoon niet buiten de doelomschrijving is getreden. Overigens zal een doelomschrijving in het algemeen ruimer zijn dan het niet beogen van winst. De vraag is of de rechtspersoon die wel activiteiten heeft verricht buiten de doelomschrijving, maar ook met die activiteiten geen winst heeft beoogd, een beroep kan doen op de vrijstelling. Naar de letterlijke tekst van de wet niet, maar naar de achterliggende bedoeling van de vrijstelling mijns inziens wel. De accountant zal dan in zijn mededeling opnemen dat wel buiten de doelomschrijving is gehandeld, maar dat geen winst is

beoogd. De inschakeling van de accountant dient ervoor te zorgen dat van de regeling geen misbruik wordt gemaakt. Voor kleine rechtspersonen waarbij geen openbaar accountant functioneert (accountantscontrole is voor kleine rechtspersonen immers niet verplicht), levert dit extra kosten op: het staat hem echter uiteraard vrij geen accountant in te schakelen en gewoon te publiceren.

7 Jaarrekeningprocedure (artikel 1001, Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering)

Een tweetal belangrijke wijzigingen is doorgevoerd op het gebied van de jaarrekeningprocedure bij de Ondernemingskamer (OK).

- 1 Een jaarrekeningprocedure bij de OK dient binnen twee maanden na de dag waarop de jaarrekening is openbaar gemaakt te worden aangevraagd. Nieuw is de bepaling dat, indien later alsnog tekortkomingen worden ontdekt die niet eerder uit de jaarrekening en de toegevoegde stukken zelf blijken, opnieuw een termijn van twee maanden om te dagvaarden geldt, maar alleen ten aanzien van de nieuw ontdekte tekortkoming. De termijn van twee maanden vangt aan op de dag waarop de belanghebbende in redelijkheid niet meer onkundig kan zijn van het gebrek. Voor daarna weer ontdekte gebreken geldt hetzelfde. Na twee jaar en twee maanden na openbaarmaking is dagvaarding echter niet meer mogelijk. Dan mag worden aangenomen dat herziening geen zin meer heeft en dat kan worden volstaan met herziening over volgende boekjaren.
- 2 De oude wettelijke bepalingen stelden dat de OK op grond van doorslaggevende bezwaren van de Verzekeringskamer dan wel De Nederlandsche Bank geen beslissing mocht nemen tot herziening van bepaalde aspecten van de jaarrekening van verzekeringsmaatschappijen respectievelijk kredietinstellingen. Omdat dit niet in overeenstemming wordt geacht met de waarborgen voor de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de rechter, zijn deze wettelijke bepalingen geschrapt. Wel blijft de eis bestaan dat de instanties worden gehoord.

8 Boekjaar (artikel 14a)

Voor het eerst is bepaald dat het boekjaar van een rechtspersoon gelijk is aan het kalenderjaar, indien in de statuten geen ander boekjaar is aangewezen (artikel 14a boek 2 BW). Dit voorkomt al te veelvuldige wisseling van boekjaar. Wisseling vereist nu statutenwijziging.

In artikel IX van de vereenvoudigingswet is een overgangsbepaling opgenomen. Indien het boekjaar niet in de statuten is of alsnog wordt vastgelegd houdt de overgangsregeling het volgende in (de cruciale datum hierbij is de datum van de inwerkingtreding van de wet, 1 maart 1990):

- het op 1 maart 1990 lopende boekjaar eindigt op het tijdstip waarop het normaal zou eindigen; het daaropvolgende boekjaar eindigt dan op 31 december 1991;
- loopt echter op 31 december 1990 het boekjaar reeds meer dan 12 maanden, dan eindigt dit boekjaar op 31 december 1990.

Alleen vastlegging in de statuten kan dit voorkomen (zie Staatscourant, 15 januari 1990).

9 Overige wijzigingen in kort bestek

Een korte aanduiding van enkele overige wijzigingen/verduidelijkingen:

- 1 Met betrekking tot vorderingen en schulden is verduidelijkt dat van de vorderingen en schulden met een looptijd langer dan een jaar niet het totale bedrag moet worden vermeld, maar alleen het gedeelte dat langer loopt dan een jaar.
- 2 Verduidelijkt is dat, indien het kapitaal is volgestort, de benaming van de betreffende categorie niet is 'het gestorte en opgevraagde kapitaal', maar het 'geplaatste kapitaal'. Als de jaarrekening is uitgedrukt in vreemd geld, ligt het geplaatste kapitaal vast in guldens.
- 3 De nominale waarde van eigen aandelen mag niet in mindering worden gebracht op het aandelenkapitaal, tenzij sprake is van intrekking.
- 4 Het is niet meer nodig afzonderlijk melding te maken van schulden uit leningen en voorschotten aan leden of houders van aandelen op naam.

5 Afzonderlijke vermelding van het bedrag van de wissels en cheques waarvoor de rechtspersoon na verdiscontering nog risico loopt, is niet meer nodig.

6 Een verzwaaring betreft de verplichte vermelding van het bedrag der leningen, voorschotten en garanties die ten behoeve van bestuurders en commissarissen van de rechtspersoon zijn verstrekt door de rechtspersoon en zijn dochter- en geconsolideerde groepsmaatschappijen, ook als dit één persoon betreft. Om privacyredenen was hiervoor eerder vrijstelling verleend, maar deze vrijstelling is nu teruggedraaid.

7 Indien een accountantsverklaring ontbreekt, dient de reden daarvoor te worden aangegeven. Alleen een wettige reden is aanvaardbaar, bijvoorbeeld het klein zijn van de rechtspersoon ex artikel 396 en de toepassing van de groepsvrijstellingsregeling ex artikel 403.

8 Verduidelijkt is de vermelding van gebeurtenissen na balansdatum in het jaarverslag.

9 Verduidelijkt zijn tevens enkele vrijstellingen voor het kleine en middelgrote regime en de situatie van verandering van regime.

10 Kredietinstellingen kunnen nu onder voorwaarden gebruik maken van de groepsvrijstellingsregeling van artikel 403.

Overigens heeft de minister zich helaas, ondanks aandringen van het CDA, doof getoond voor de wens uit de praktijk om het begrip 'jaarverslag' te vervangen door 'bestuursverslag'. De terminologische verwarring met betrekking tot dit begrip, dat nu zowel een enge als een ruime betekenis heeft (zie onder andere Dijkema en Swarte, 1989), blijft derhalve bestaan.

10 Samenvatting van de belangrijkste nieuwe bepalingen

In dit artikel zijn de nieuwe wettelijke bepalingen inzake de vereenvoudigingen en verduidelijkingen van het jaarrekeningenrecht besproken. De belangrijkste nieuwe bepalingen kunnen als volgt worden samengevat.

- 1 De jaarrekening mag worden opgesteld op

- basis van de normen die in een ander EG-land als aanvaardbaar worden beschouwd, mits:
- de internationale vertakking dat rechtvaardigt;
 - tevens het in Nederland vereiste inzicht wordt gegeven;
 - in de toelichting hiervan melding wordt gemaakt.
- 2 De jaarrekening mag worden opgesteld in een vreemde munt op grond van het werkterrein van de rechtspersoon.
 - 3 Jaarrekening en jaarverslag mogen worden opgesteld in een vreemde taal, ook al heeft een minderheid van de aandeelhouders daartegen bezwaar.
 - 4 De geactiveerde goodwill wordt in beginsel afgeschreven op basis van de verwachte gebruiksduur.
 - 5 Alleen indien 13 maanden na afloop van het boekjaar de jaarrekening nog niet op de voorgeschreven wijze openbaar is gemaakt, is sprake van een economisch delict, ook al bestaat feitelijk de verplichting tot openbaarmaking op een eerder tijdstip.
 - 6 Binnen twee maanden na een gerechtelijke vernietiging van een jaarrekening dient de rechtspersoon een afschrift van de in de uitspraak opgenomen bevelen te deponeren.
 - 7 De bepaling van de waarde der activa ten behoeve van het verkrijgen van vrijstellingen op grond van de omvang van de rechtspersoon geschiedt op grondslag van de verkrijgings- en vervaardigingsprijs. Alle criteria worden opgesteld op geconsolideerde basis, waarbij niet de dochtermaatschappijen, maar de normaliter in de consolidatie op te nemen groepsmaatschappijen worden betrokken.
 - 8 De niet naar winst strevende kleine rechtspersonen behoeven in het geheel geen jaarstukken te deponeren bij het handelsregister, mits de normaliter openbaar te maken stukken anderszins toe kunnen komen aan aandeelhouders/certificaathouders en schuldeisers en mits een verklaring van een openbare accountant is gedeponerd, waaruit blijkt dat de vrijstelling van openbaarmaking terecht is.
 - 9 Ook ten aanzien van later ontdekte tekortkomingen kan onder voorwaarden alsnog een

procedure bij de Ondernemingskamer worden gestart. Ten aanzien van de procedure geldt voorts dat een veto van De Nederlandse Bank of de Verzekeringskamer niet meer mogelijk is.

- 10 Het boekjaar is in beginsel gelijk aan het kalenderjaar, tenzij in de statuten een afwijkend boekjaar is vastgelegd.

Voor verschillende nieuwe bepalingen geldt dat de toepassing nog met enige onduidelijkheden is omgeven. Zeer in het bijzonder geldt dit wel voor de zo betreunde onder 1 genoemde wijziging. Ik ben zeer benieuwd hoe deze nieuwe bepaling, misschien zelfs al in de jaarrekeningen van 1989, in de praktijk ingevuld gaat worden.

Literatuur

- Bak, G.G.M., Immateriële vaste activa in de jaarrekening, *Ontwikkelingen in de financiële verslaggeving: grondslagen en praktijk*, Kluwer Bedrijfswetenschappen, 1989, pp. 51-60.
- Beckman, H., *Het Nieuwe Jaarrekeningenrecht*, Titel 9 Boek 2 BW, Negende volledig herziene druk, 1990, Kluwer Bedrijfswetenschappen.
- Beckman, H., *Financiële verslaggeving door kleine en middelgrote ondernemingen in de EG*, Kluwer Bedrijfswetenschappen, 1988.
- Beckman, H., M.A. van Hoepen, K. van Hulle, F. Krens, R.P.B. van der Laan Bouma, L.G. van der Tas (redactie), *Ondernemingsvormen en verslaggeving in Europa*, Kluwer Bedrijfswetenschappen, losbladig.
- Bindenga, A.J., Verwerking van goodwill in de jaarrekening, *Ontwikkelingen in de financiële verslaggeving: grondslagen en praktijk*, Kluwer Bedrijfswetenschappen, 1989, pp. 39-50.
- Colley, J. Ron, and Ara G. Volkan, Accounting for Goodwill, *Accounting Horizons*, March 1988, pp. 35-41.
- Dijksma, J., en H.J.J. Swarte, Algemene gegevens, *Jaar in – jaar uit 3*, Verslag van een empirisch onderzoek van jaarrapporten over de jaren 1985 en 1986, J. Dijksma (redactie), Wolters Noordhoff, 1989, pp. 1-18.
- Financieele Dagblad*, *Het – Jury* betreurt achteruitgang rapportage, 24 november 1989.
- Hoogendoorn, M.N., Ontwikkelingen in de bepaling van vermogen en resultaat: 1977-1986, *De Accountant*, april 1989, pp. 390-394.
- Kapteijn, J.H.N., D.H. van Offeren en G.W.A. Vije, Goodwill, *Jaar in – jaar uit 3*, Verslag van een empirisch onderzoek van jaarrapporten over de jaren 1985 en 1986, J. Dijksma (redactie), Wolters Noordhoff, 1989, pp. 27-56.
- Krens, F., *Immateriële vaste activa*, VUGA Uitgeverij B.V., 1987.
- Krens, F., *Financiële verslaggeving over immateriële vaste activa in de EG*, Kluwer Bedrijfswetenschappen, 1989.

- Leeuwerik, J.F., Aanpassingen, verduidelijkingen en vereenvoudigingen in het jaarrekeningenrecht; *Consolidatiewet en jaarrekening*, Nivra-geschrift 51, 1989, pp. 97-108.
- Schilfgaarde, P. van, Nader tot de jaarrekening, *WPNR*, 21 oktober 1989, pp. 593-595.
- Tas, L.G. van der, Implementatie van 'a true and fair view' in Duitsland, *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfshuishoudkunde*, 1987, pp. 94-101 en 362-373.
- Timmers, M.P., Nieuwe wettelijke bepalingen voor de geconsolideerde jaarrekening; *Maandblad voor Accountancy en Bedrijfsconomie*, januari/februari 1989, pp. 16-23.
- Touche Ross Europe, *Harmonisatie van de verslaggeving in Europa: Voltooid in het jaar 2000?*, 1989.
- TRN Groep, *Aansprakelijkheid van bestuurders en commissarissen*, 1987.
- Volten, H., Eerste FEE-congres, *De Accountant*, december 1989, pp. 190-192.
- Wessel, P.A., Vereenvoudiging en verduidelijking van het jaarrekeningenrecht, *Bedrijfsjuridische berichten*, 30 mei 1989, nr. 11, pp. 118-120.
- Zanden, P.M. van der, Te verwachten vereenvoudigingen in het jaarrekeningenrecht, *TVVS*, nr. 6, 1989, pp. 140-145.

Noten

- 1 Met dank aan Prof. Dr. M.A. van Hoepen RA en Prof. Mr. Drs. H. Beckman RA voor hun opmerkingen naar aanleiding van de concept-versie van dit artikel.
- 2 Zie H. Beckman c.s. (losbladig), Touche Ross Europe (1989) en het FEE-onderzoek, besproken door Volten (1989).
- 3 Hoewel door de ont koppeling van de enkelvoudige en de geconsolideerde jaarrekening de mogelijkheid moet worden opengelaten dat de fiscale bepalingen geen invloed hebben op de geconsolideerde jaarrekening (zie bijvoorbeeld Van der Tas, 1987).
- 4 Ik beperk mij hierbij tot goodwill welke is gekocht bij de verwerving van een andere onderneming.
- 5 Dit ondanks de argumenten van Bindenga (1989).
- 6 Voor coöperaties geldt een termijn van zes maanden. Deze extra maand is bewust gehandhaafd in verband met de noodzaak om de leden te raadplegen.
- 7 Overigens geldt dat, indien het bestuur van een rechtspersoon niet heeft voldaan aan haar publicatieplicht, sprake kan zijn van een onbehoorlijke taakvervulling, op grond waarvan bestuurders hoofdelijk aansprakelijk kunnen worden gesteld (TRN Groep, 1987).
- 8 Onduidelijk is bijvoorbeeld ook of het doen van geringe uitkeringen strijdig is met dit artikel.

Accountantscontrole en rechtmatigheid bij de rijksoverheid

W. Veldman

1 Inleiding

De controle van de financiën van het Rijk heeft sinds 1985 de volle politieke aandacht. Onder meer de parlementaire enquêtes (RSV, Bouwsubsidies) hebben veel tekorten aan het licht gebracht. Deze onderzoeken hebben een beperkt deel van het overheidsgebouw onder de loep genomen. Hieruit is onder meer een aantal algemene conclusies over de controlesituatie bij het Rijk getrokken.

De privatiseringsonderzoeken (Pescher 1 en 2) gericht op de accountantscontrole bij de rijksoverheid hebben, naast een concrete uitbestedingsdoelstelling, kritische kanttekeningen bij de controle en de administratieve organisatie van het Rijk opgeleverd.

In de zogenaamde Operatie Comptabel Bestel probeert de Regering de administratieve infrastructuur en het functioneren daarvan te verbeteren. De vaste Commissie voor de Rijksuitgaven van de Tweede Kamer houdt de minister van Financiën al geruime tijd onder grote druk. De begrotingsonderzoeken vormen daarnaast een voortgangscontrole op de ontwikkelingen per departement.

Tegelijkertijd is een proces op gang gebracht om de Comptabiliteitswet 1976 (W'76) geheel te herzien.

Het gevolg van deze ontwikkelingen is geweest

W. Veldman, registeraccountant, tot 1989 werkzaam bij de Centrale Accountantsdienst van het ministerie van Financiën, sinds 1989 vennoot van de TRN Groep/NAM de Tombe, verantwoordelijk voor dienstverlening aan overheden en non-profits.